

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سلسله تک‌نگاشت‌های
الگوی اسلامی ایران پیشرفت

زنان در توسعه و پیشرفت کشورهای اسلامی

مهر ماه ۱۳۹۴

رهبر فرزانه انقلاب اسلامی:

باید در طراحی الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت
بر چهار عرصه‌ی فکر، علم، معنویت و زندگی تکیه شود
که در این میان، موضوع «فکر» بنیانی‌تر از بقیه‌ی عرصه‌ها است

در دیدار اعضای شورای عالی
مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۱۳۹۱/۱۲/۱۴

شایک	۳-۶۲-۷۶۱۱-۶۰۰-۹۷۸
شماره کتابشناسی ملی	۴۱۶۵۵۲۷
عنوان و نام پدیدآور	زنان در توسعه و پیشرفت کشورهای اسلامی / الهه کولایی.
مشخصات نشر	تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	۶۰ ص: مصور، جدول، نمودار.
فروست	سلسله تک‌نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: ۶۲.
یادداشت	واژه‌نامه.
موضوع	زنان در توسعه -- کشورهای اسلامی
موضوع	زنان -- کشورهای اسلامی -- وضع اجتماعی
موضوع	زنان در توسعه -- ایران
موضوع	زنان -- ایران -- فعالیت‌های سیاسی
رده بندی دیویی	۳۰۵/۴۲۰۹۱۷۶۷۱
رده بندی کنگره	۵ / ۴۴۷ ک۸۷ / HQ۱۲۴۰ / ۱۳۹۴
سرشناسه	کولایی، الهه (طبرستانی)، ۱۳۳۵ -
شناسه افزوده	مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
وضعیت فهرست نویسی	فیبا

سلسله تک‌نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت:
زنان در توسعه و پیشرفت کشورهای اسلامی

نگارش: دکتر الهه کولایی (استاد دانشگاه تهران)

ناشر: نشر الگوی پیشرفت، وابسته به مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

نوبت چاپ: اول، مهرماه ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شایک:

قیمت: ۵۰۰۰۰ ریال

تلفن: ۰۲۱ ۸۸۶۳۴۰۰۸ - ۰۲۱ ۸۸۰۱۴۶۴۸

www.olgou.ir

Email:olgou@olgou.ir

نشانی: تهران، خیابان جلال آل احمد، روبه‌روی بیمارستان شریعتی، شماره ۳
تمامی حقوق این اثر متعلق به مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است.
مسئولیت دیدگاه‌های بیان شده در این تک‌نگاشت بر عهده مؤلفان محترم است.

پیشگفتار

تعیین مبانی، ارکان، چارچوب و مسیر پیشرفت کشور در نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران باید با مشارکت گسترده و حضور همه جانبه دانشمندان، محققان، نخبگان دانشگاهی و حوزوی و جوانان این مرز و بوم صورت گیرد. به گواه تاریخ و تجارب گذشته، پیشرفتی همه‌جانبه و پایدار خواهد بود که مبانی اسلامی و اقتضائات ایرانی در آن توأمان مورد توجه باشد.

اینک مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در آستانه اتمام سه سال تلاش‌های علمی، تخصصی و فکری درباره پیشرفت اسلامی ایرانی، برگزاری نشست‌های علمی و تخصصی، تاسیس اندیشکده‌های مرکز، انتشار صدها مقاله ارزشمند و تهیه نقشه راه تدوین الگو و انجام برخی از مراحل آن، در نظر دارد با هدف تولید دانش و گسترش و تعمیق ادبیات موضوعی در حوزه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، آثاری را به صورت تک‌نگاشت‌های علمی فاخر منتشر نماید.

تک‌نگاشت نوشتاری تخصصی و نیمه‌مبسوط است که توسط یک پژوهشگر خبره در یک موضوع خاص نگاشته می‌شود. تک‌نگاشت از نظر حجم و محتوا حد فاصل مقاله و کتاب است و نویسنده با پردازش و تحلیل یافته‌ها و مطالعات تخصصی پیشین و افزودن یافته‌های پژوهشی جدید خود و تحلیل جامع و منسجم آنها افق‌های تازه‌ای را در زمینه مورد بررسی می‌گشاید.

سلسله تک‌نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت که در مجلدات مختلف منتشر می‌شوند، حاصل تلاش جمعی از استادان، اندیشمندان و محققان دانشگاهی و حوزوی است که مراحل مختلف نگارش، ارزیابی، ویراستاری، تدوین و انتشار را با نظارت متخصصان و اهل فن گذرانده است و در اختیار صاحب‌نظران قرار می‌گیرد. در پایان از مساعدت‌ها و تلاش‌های ارزنده نویسندگان تک‌نگاشت‌ها و داوران و مراکز مختلف علمی و پژوهشی که ما را در تهیه، تدوین و انتشار این سلسله یاری رسانند، تقدیر و تشکر می‌شود. امید است این محتوای علمی بتواند افق‌های نو و روشنی را در پیش چشم متخصصان دانشگاهی و حوزوی بگشاید و هر روز در طی مسیر تدوین و تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت گام‌های بلندتر و استوارتری برداشته شود.

فهرست

۷.....	مقدمه
۹.....	پیشینه پژوهش
۱۳.....	چارچوب نظری
۱۳.....	نوسازی و تحول اجتماعی
۱۵.....	مفهوم جنسیت و توسعه
۱۵.....	چارچوب تحلیل جنسیت و توسعه
۲۱.....	زنان و توسعه پایدار
۲۲.....	زنان و توسعه در منطقه خاورمیانه
۲۲.....	وضعیت عمومی زنان در خاورمیانه
۲۶.....	الف) وضعیت آموزشی
۲۸.....	ب) وضعیت بهداشتی
۲۸.....	ج) وضعیت اقتصادی
۲۹.....	د) سهم زنان در قدرت سیاسی
۳۱.....	زنان، توسعه و پیشرفت در آسیای جنوب شرقی
۳۲.....	الف) وضعیت آموزشی
۳۲.....	ب) وضعیت بهداشتی
۳۳.....	ج) وضعیت اقتصادی
۳۵.....	د) وضعیت سیاسی
۴۰.....	مقایسه نقش زنان در توسعه و پیشرفت کشورهای اسلامی
۴۱.....	تقویت مشارکت زنان و توسعه اقتصادی
۴۲.....	شکافها و موانع
۴۴.....	از زنان در توسعه تا جنسیت و توسعه
۴۶.....	آثار نابرابری‌های جنسیتی بر توسعه

۴۸.....جنسیتی کردن توسعه و پیشرفت، مطالعه موردی ایران.....

۵۰.....نتیجه.....

۵۲.....راه کارهای افزایش تاثیرگذاری زنان در روند توسعه و پیشرفت کشورهای اسلامی.....

۵۶.....منابع.....

مقدمه

در سال‌های پس از جنگ جهانی دوم، همراه با افزایش شمار کشورهای جدید و مستقل در جامعه جهانی، برنامه‌های گوناگونی برای خروج از عقب‌ماندگی و پر کردن شکاف میان جوامع توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته جهان اجرا شد. به‌زودی آشکار شد که اجرای برنامه‌های توسعه در بسیاری از کشورهای جهان سوم، با افزایش نابرابری و تشدید تبعیض و فشار بر زنان همراه شده است. طراحان و مجریان این برنامه‌ها در پیگیری‌ها و تلاش برای پیشرفت کشورهای خود با نتایج مطلوب و قابل قبولی روبه‌رو نشدند. در ریشه‌یابی مشکلات و نارسایی‌های این سیاست‌ها و برنامه‌های مبتنی بر آن، کتاب‌ها و مقاله‌های بسیاری در کشورهای مختلف جهان نوشته شده است. نقش و جایگاه زنان در این برنامه‌ها، نتایج پیامدهای به‌شمار آوردن یا نیاوردن زنان در این برنامه‌ها، از سوی نهادهای بین‌المللی نیز به‌طور گسترده مورد توجه قرار گرفته است.

این باور به‌گونه فزاینده‌ای در نهادهای بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته که برای تحقق اهداف رشد، توسعه و پیشرفت در همه کشورهای جهان، وارد کردن زنان در برنامه‌ریزی توسعه ضروری است. زنان در کشورهای اسلامی در شرق و غرب آسیا تحولات چشم‌گیری را در دهه‌های اخیر تجربه کرده‌اند. در بسیاری از این کشورها، دولت‌ها کوشیده‌اند بر پایه الگوهای غربی، نقش و جایگاه زنان را بازسازی کنند. از دهه ۱۹۷۰، نوعی فمینیسم دولتی در این کشورها شکل گرفت تا بر اساس رهنمودهای نهادهای جهانی، برای سرعت بخشیدن به دگرگونی در این جوامع و تغییر در موقعیت زنان اقدام شود. در این دوره در کشورهای مختلف اسلامی، از جمله ایران برنامه‌های گسترده و متنوعی با هدف افزایش حضور اجتماعی زنان طراحی و اجرا شد.

در ایران اجرای برنامه‌های نوسازی و توسعه براساس الگوهای غربی، با پیروزی انقلاب اسلامی متوقف شد. در آموزه‌های این انقلاب، ارزش‌های اسلامی و تقویت هنجارهای بومی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بود. رخداد انقلاب اسلامی و آموزه‌های رهبری آن، امام خمینی (ره) رویکردهای جدیدی را برای گسترش حضور موثر اجتماعی زنان در ایران مطرح ساخت. در پرتو نگرش اسلامی آرایه شده از سوی ایشان، زنان ایرانی، نه تنها مجاز، بلکه موظف شدند تا در حیات اجتماعی کشور نقش سرنوشت‌سازی را بر عهده بگیرند. آن‌ها این نقش را در پیروزی انقلاب اسلامی و فراز و فرودهای مهم آن مانند جنگ به‌خوبی ایفا کردند. هرچند زنان در تحولات سیاسی کشور ایران نقشی تاثیرگذار داشتند، ولی از ایفای نقش جدی در برنامه‌های رشد و پیشرفت جامعه بازماندند. از این جهت شباهت‌های زنان ایرانی با دیگر کشورهای غرب آسیا (خاورمیانه) و شمال افریقا قابل توجه است. در همه این کشورها، زنان همچنان با کلیشه‌های جنسیتی روبه‌رو هستند که بازدارنده حضور فعال آنان در روند توسعه همه‌جانبه است. بررسی‌ها نشان می‌دهد برنامه‌ریزی پرهزینه دولت‌های این منطقه از جهان برای ارتقای آموزش زنان، در عمل به بهره‌مندی مناسب از ظرفیت‌های ایجاد شده، کمک نکرده است. در همه‌ی این کشورها، کمتر یا بیش‌تر، حضور زنان در حوزه عمومی - اقتصاد، سیاست، فرهنگ و نهادهای عمومی - با چالش‌های گوناگون روبه‌رو بوده است. زنان از دستیابی به منابع مهم قدرت در همه کشورهای اسلامی غرب آسیا بازمانده‌اند. تبعیض‌ها و محرومیت‌ها علیه آنان، همچنان به اشکال گوناگون در این کشورها ادامه یافته است.

از سوی دیگر در کشورهای اسلامی جنوب شرقی آسیا، زنان در شرایط دیگری حیات اجتماعی خود را سپری می‌کنند. در کشورهایی مانند اندونزی و مالزی، زنان توانسته‌اند در عرصه‌های اجتماعی، در فعالیت‌های اقتصادی و سیاسی حضور متفاوت و موثری را به نمایش بگذارند. دولت در این کشورها، برای بهره‌مندی از توانایی نیمی از مردم خود توانسته، برنامه‌های خوبی را طراحی و قوانین مناسبی را تدوین و اجرا کند. تجربه‌های موفق زنان در اندونزی و مالزی، مشخص می‌سازد که آموزه‌های اسلامی، بازدارنده ایفای نقش‌های تاثیرگذار سیاسی - اقتصادی زنان در جوامع اسلامی نبوده است. سیاست‌های موفق و برنامه‌های سازنده دولت در این کشورها، روشن می‌سازد که نقش دولت در طراحی و اجرای برنامه‌های توسعه، با در نظر گرفتن ملاحظات جنسیتی، چگونه می‌تواند

در مسیر زدودن آثار گوناگون از رشد و توسعه ماندگی، با به کار گرفتن توان‌مندی‌های زنان در این برنامه‌ها، موفقیت‌های خود را تضمین کنند.

تجربه‌های این کشورها، اهمیت این بررسی تطبیقی را مشخص می‌سازد. این نوشتار به این پرسش اصلی می‌پردازد که: مشارکت افزون‌تر زنان چه نقشی در توسعه و پیشرفت کشورهای اسلامی ایفا می‌کند؟ برای پاسخ به این پرسش ابتدا تلاش شد از روش مشاهده (مبتنی بر مصاحبه، مطالعه و پژوهش‌های میدانی) استفاده شود، ولی به دلیل فراهم نشدن امکانات، از روش مقایسه‌ای چند موردی استفاده شد. مقایسه وضعیت کشورهای غرب آسیا و شمال آفریقا از یک سو و کشورهای مسلمان آسیای جنوب شرقی (که مراحل از توسعه و پیشرفت را طی کرده‌اند) از سوی دیگر، نشان می‌دهد رابطه‌ای مستقیم میان حضور زنان در صحنه‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی از یک سو و میزان توسعه و پیشرفت کشورهای اسلامی از سوی دیگر وجود دارد. به بیان دیگر رابطه‌ی میان حضور و مشارکت زنان در روند توسعه و میزان توسعه و پیشرفت کشورهای اسلامی رابطه‌ای دوسویه است؛ یعنی مشارکت افزون‌تر زنان در روند توسعه و پیشرفت، موجب گسترش و تعمیق توسعه و پیشرفت جوامع اسلامی می‌شود. هم‌چنین توسعه و پیشرفت هم فرصت‌ها و امکانات تازه‌ای را برای ارتقاء مادی و معنوی زنان ایجاد می‌کند.

در آن گروه از کشورهای اسلامی که توسعه با ملاحظات جنسیتی، توجه به نیازهای زنان و الزام به مشارکت زنان در روند توسعه صورت گرفته، نتایج درخشانی به دست آمده است. زیرا در همان حال که کلیت جامعه از این مسئله سود برده، وضعیت زنان نیز از جنبه‌ی تامین برابری جنسیتی و حقوق انسانی بهتر شده است. توسعه و پیشرفت کشورهای اسلامی بدون مشارکت گسترده‌ی زنان محقق نمی‌شود (کولایی و حافظیان، ۱۳۸۵). به همین سبب، مشارکت افزون‌تر زنان در روند توسعه و پیشرفت این کشورها امری ضروری است. مهم‌تر از آن انجام اصلاحات لازم برای تسهیل شرایط ورود زنان به فرایند توسعه و پیشرفت، تنها راه تضمین تحقق این هدف است.

پیشینه پژوهش

در کتاب "جنسیتی کردن توسعه: از راه برابری جنسیتی در حقوق، منابع و صداها" (Mason, 2004) که کارشناسان بانک جهانی آن را تهیه و تنظیم کرده‌اند، هدف اصلی